

ABSTRACT: The largest set of furniture extant in the Wilanów collection is associated with three generations of the Potocki family: Stanisław Kostka Potocki and his wife Aleksandra née Lubomirska (in the period 1799–1831), their son Aleksander Potocki (in the period 1831–1845), and their grandson August Potocki and his wife Aleksandra née Potocka (in the period 1845–1892). In the year 1796 Princess Izabela Lubomirska transferred the ownership of the Wilanów Palace, together with the remainder of furniture, to her daughter Aleksandra Potocka. Sets of furniture inherited by the subsequent owners were enhanced with new pieces that constituted new interior arrangements in current trends in aesthetics: Classicism, Empire and various Revivalist styles, and highlighted the ceremonial functions of the Wilanów Palace. One group of those pieces was placed, as display furniture or actual exhibits, in the first museum of art in Poland and the national mausoleum established in the former royal apartments, where mementoes of King Jan III were gathered and made available to the public; the other group used to furnish the palace owners' private apartments.

KEYWORDS: mementoes, marquetry, mosaics, gallery furniture, coffer

MEBLE TRZECH POKOLEŃ RODZINY POTOCKICH

FURNITURE OWNED BY THREE GENERATIONS OF THE POTOCKI FAMILY

DOI:10.36135/MPKJIII.01377329.2019.SWXXVI.pp.83–117

Anna Kwiatkowska
Muzeum Pałacu Króla Jana III
w Wilanowie

Studia Wilanowskie
t. XXVI, 2019
s. 83–117

Rocznik, ISSN: 0137-7329

il. 1

*Sala Muzeum Zwana,
za: Łazienki i Wilanów,
XIX/XX w. (?)*

Meble wchodzące obecnie w skład kolekcji Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie stanowią zespół zróżnicowany pod wieloma względami: atrybucji, pochodzenia, miejsca powstania, poziomu artystycznego i zastosowanych technik. Jedna cecha łączy większość z nich – są

związane z historią pałacu wilanowskiego i jego właścicielami. Część to artefakty procesów przekształceń stylistycznych i funkcyjnych pałacu, jakie zachodziły z inicjatywy jego właścicieli i były następstwem przemiany skromnej, letniej rezydencji o czysto rekreacyjnym przeznaczeniu w reprezentacyjny pałac, a potem wzbogacenia funkcji rezydencji magnackiej o działalność muzealną. Część mebli to współczesne nabytki o wartości równoważnej utraconym elementom dawnej aranżacji, przez co również nawiązują do historii pałacu.

Największa grupa zachowanych mebli wiąże się z działalnością trzech pokoleń rodziny Potockich: w latach 1799–1831 – Stanisława Kosty z Potockich Potockiej.

Okres, w którym rodzina Potockich zarządzała dobrami wilanowskimi obejmuje niemal cały wiek XIX – czas burzliwych wydarzeń w historii Polski i Europy, odkryć naukowych, narodzin nowego rozumienia świata, nowych idei, a co za tym idzie – zmian koncepcji estetycznych. W drugiej połowie XVIII wieku słodkie rokoko ustąpiło miejsca intelektualnemu klasycyzmowi, nawiązującemu do wartości niedoścignionej sztuki antycznej Grecji i cesarstwa rzymskiego, dając w początkach XIX stulecia odpowiedni grunt dla dekoracji nowego cesarstwa stworzonego na zgliszczach rewolucji francuskiej – empiru.

Fascynacja historią kultury antycznej zwróciła uwagę artystów na inspirujące walory innych kultur starożytnych, na przykład sztukę Dalekiego Wschodu. Architekci i dekoratorzy zwrócili się również ku europejskim zapomnianym już konwencjom stylistycznym, czerpanym z angielskiego i francuskiego gotyku, włoskiego renesansu czy baroku. Wyłonił się historyzm i potrzeba uznania wysokich wartości twórczych własnego narodu. Skutki zaborów i wojen niszczących ludzi i ich dorobek kulturowy skłoniły patriotów do podjęcia działań w celu przywrócenia tożsamości narodowej. Dawne legendy o heroicznym dokonaniach bohaterów narodowych, wielkich romansach czy potrzeba kontemplacji znalazły właściwą oprawę w nostalgicznych sceneriach ruin przeszłości bądź ich dziewiętnastowiecznych aranżacjach.

Wymienione powyżej style, od klasycyzmu poprzez empire, wygodny i praktyczny biedermeier, historyzm, neogotyki, neorenesans czy neobarok aż po eklektyzm łączący motywy wszystkich epok, znalazły odzwierciedlenie w sztuce XIX wieku: w malarstwie, rzeźbie, architekturze, w dekoracjach wnętrz i aranżacjach mebli (najściślej związanych z architektoniczną stylizacją) oraz dopełniających je elementach rzemiosła artystycznego: tkaninach, elementach oświetlenia, ceramice, przedmiotach o wysokiej wartości artystycznej. Zdeastrowane w czasie walk, odarte z dekoracji i pozbawione zdobniczych je dzieł sztuki pałace dały miejsce dla nowych aranżacji, reprezentujących nowe style.

Wilanowska kolekcja mebli z XIX wieku mieści w sobie reprezentacje wszystkich wskazanych kierunków estetycznych, zapelniając histo-

ryczne, barokowe wnętrza królewskiej rezydencji Jana III i Augusta II bądź aranżowane później apartamenty mieszkalne, powstałe w wyniku rozbudowy pałacu przez kolejnych właścicieli: rodzinę Sieniawskich, Czartoryskich, Lubomirskich i w znacznej mierze Potockich.

Stanisław Kostka Potocki (1755–1821) z żoną Aleksandrą z Lubomirskich Potocką (1760–1831)

– właściciele pałacu wilanowskiego w latach 1799–1831

Zgodnie z umową spisaną w sierpniu 1799 roku księżna Izabela Lubomirska przekazała na własność swojej córce Aleksandrze Potockiej posiadłości w Kluczu Nieporęckim i Wilanowskim, pałac wilanowski z meblami, pałac warszawski i Bażantarnię (późniejszy Natolin). Jedynie meble pałacu wilanowskiego zostały wyszczególnione w dokumencie transakcji¹, należy więc przypuszczać, że inne pałace wcześniej pozabawione zostały wyposażenia. W pałacu wilanowskim pozostały meble, przekazywane wraz z budynkiem córkom z pokolenia na pokolenie przez Sieniawskich, Czartoryskich (w tym meble Augusta II przejęte po królu w konsekwencji umowy dzierżawnej) oraz Lubomirskich. Zachował się inwentarz ruchomości pałacu wilanowskiego spisany na polecenie księżnej sześć lat przed przejściem Wilanowa przez Potockich². Na jego podstawie możemy w ogólnym zarysie przybliżyć ich charakterystykę³. Wśród mebli po Sieniawskich i Czartoryskich wymienić możemy meble fornirowane orzechem włoskim w typie angielskich mebli okresu królowej Anny i wczesnego georgiańskiego z około 1720 roku (rozkładane stoliki do gry, biurka i sekretery, szafki zegarów podłogowych), angielskie lustra z konsolami zdobione techniką *gesso grosso* bliskie meblom z warsztatów Jamesa Moora (1670–1726) i Johna Gumleya (ok. 1670–1728), połączone taborety przypisywane miejscowym warsztatom. Z Augustem II, dzierżawiącym pałac w latach 1730–1733, wiążą się unikatowe dzisiaj obudowy saskich zegarów sprzed 1726 roku, zdobione szlifowanymi płytkami zwierciadlanymi, paryskie zegary *religieuse* w markietowanych szafkach ustawionych na wysokich konsolach dekorowanych tą samą techniką, saskie rzeźbione i złożone konsole z marmurowymi blatami, meble zdobione dekoracjami *chinois* przez nadwornego królewskiego lakiernika Martina Schnella. W końcu, meble francuskie z połowy XVIII wieku, wiązane z licznymi i długimi pobytami księżnej Lubomirskiej w Paryżu: szafki kątowe, komody

1 Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Gospodarcze Wilanowskie Anteriora (dalej: AGWil. Ant.), sygn. 302, s. 69; J. Polanowska, *Stanisław Kostka Potocki. Twórczość architekta amatora*, Warszawa 2009, s. 283–293.

2 AGAD, AGWil., Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, 1826–1939 i b.d. (dalej: ZPMiPW), sygn. 171, *Inwentarz Pałacu Wilanowskiego y Wszystkich w nim znajdujących Meblow Obrazow e.t.c. Diebus Septembris 1793 spisany*, weryfikowany w 1794 roku.

3 Szczegółowe omówienie tej grupy mebli znajdzie się w oddzielnym opracowaniu.

fornirowane palisandrem, mahoniem, intarsjowane, zdobione złocnymi brązami, sygnowane przez paryskich ebenistów: Jacques'a Dubois (1693–1763), Charles'a Josepha Dufoura (1740 – przed 1782), Nicolasa Guyota, Pierre'a Migeona (1696–1758), Louisa Perdieza (mistrzostwo w 1764), Jean-Georges'a Schlichtiga (ok. 1725–1782), kanapy i fotele Michela Cressona (1709–1781) i Louisa Cressona (1706–1761), Louisa Falconeta (zm. 1775) lub komplety orzechowych mebli salonowych – kanapy i fotele *à la reine*, kryte tkaniną gobelinową, jedne z motywami bukietów w wazach, dzbanach lub koszykach, inne zdobione bohaterami bajek, projektowanych i wykonanych do nowo wybudowanej łazienki księżnej.

Z pewnością jednak nie wszystkie meble wymienione w inwentarzu z 1793 roku trafiły do rąk Potockich. Cenniejsze zostały przewiezione do Łańcuta, dokąd przeniosła się księżna Lubomirska ze swoim dworem w obawie przed działaniami wojennymi. Część została zniszczona, rozgrabiona przez wojska rosyjskie tłumiące powstanie kościuszkowskie. Po tych wydarzeniach większość rezydencji wymagała remontu, co wiązało się z koniecznością zmian wystroju i wyposażenia, zwłaszcza w pełniącym funkcje oficjalne pałacu warszawskim i pałacu wilanowskim – niegdyś rezydencji królewskiej, związanej tradycją rodzinną.

Dla kolekcjonera, jakim był Potocki, meble miały przede wszystkim wartość użytkową. Uznawał też ich rolę w aranżacjach wnętrz jako elementu scenografii (nawet w projekcie rekonstrukcji willi Pliniusza można znaleźć nieliczne przykłady mebli) bądź wartość etalazową – jako sprzętu ułatwiającego ekspozycję: witryny, konsole, postumenty, gerydony, stoliki, gabloty. Doceniał prawdziwie wartość mebli jako artefaktów będących formą narracji historycznej, częścią opowieści o ważnych wydarzeniach czy zasłużonych postaciach.

Przejęcie pałacu wilanowskiego otwierało Potockim drogę do realizacji idei oświeceniowych, których hrabia był współtwórcą i gorącym zwolennikiem. Dominował imperatyw utworzenia Muzeum Sztuki prezentującego bogate kolekcje gromadzone przez nich od dziesięcioleci oraz wykorzystania edukacyjnego potencjału historycznego poprzez przywrócenie blasku apartamentom królewskim Jana III i Marii Kazimiery.

Założony program narzucił oddzielenie ekspozycji muzealnej udostępnianej publiczności od apartamentów prywatnych właścicieli pałacu, co w konsekwencji prowadziło do podziału mebli wchodzących w skład wyposażenia na ekspozycyjne i użytkowe. Część muzealna obejmowała niezamieszkałe przez właścicieli apartamenty królewskie na parterze korpusu głównego, z najstarszymi i najcenniejszymi meblami pozostałymi po poprzednich właścicielach, zwłaszcza ich królewskich mieszkańcach. Galeria malarstwa europejskiego zajmująca przylegający do apartamentów królewskich dawny gabinet w północno-zachodnim ryzalicie korpusu i galerię ogrodową lewego skrzydła pałacu wymagała

dotychczasowych mebli przeznaczonych do ekspozycji rzeźby, ceramiki starożytnej i innych cennych dzieł.

Kolekcja sztuki dalekowschodniej udostępniana odwiedzającym Wilanów znalazła miejsce prezentacji w apartamencie na piętrze korpusu głównego i była pierwszą wystawą w całości projektowaną przez Potockiego i Aignera według najnowszej wiedzy w tej dziedzinie, począwszy od scenografii, dekoracji ścian, sufitów i podłóg, poprzez aranżację ekspozycji – mebli uzupełnionych stylizowanymi sprzętami zakupionymi bądź wykonanymi w warszawskich warsztatach, pełniących rolę etalazu. Apartamenty prywatne Potockich, z aranżacją dostosowaną do współczesnej mody i zainteresowań właścicieli, z głównie mahoniowymi meblami, zajmowały wybrane pomieszczenia w skrzydłach pałacu.

Stanisław Kostka Potocki musiał dołożyć wiele starań, by w dużym stopniu ogołocony pałac doprowadzić do stanu spełniającego jego oczekiwania programowe. Remonty pałacu, selekcja i konserwacja pozostawionych w nim mebli, obrazów i ceramiki oraz komponowanie nowych aranżacji pozwoliły na udostępnienie pałacu dla zwiedzających dopiero w 1805 roku. Nie dysponujemy inwentarzem z okresu działalności Stanisława Kostki Potockiego. Zachowały się tylko spisy cząstkowe, uwzględniające fragmenty pałacu, skromne adnotacje w prowadzonym przez hrabiego *Pamiętniku interesów*⁴, rejestry zakupów bądź rozliczenia z rzemieślnikami⁵.

Wykaz z 1823 roku, spisany już po śmierci hrabiego, rejestruje część kompletowanej przez niego ekspozycji⁶. Znajdujemy w nim informacje o szafach z książkami („niektóre in folio wzięte z Biblioteki Wilanowskiej”), tekami rycin i rysunków oraz z bronią⁷, pełniących funkcje ekspozycyjne „w pokoju Króla Jana”. Jedną z nich, wykonaną z drewna hebanowego, sama w sobie była pamiątką narodową, gdyż według

4 AGAD, AGWil. Ant., sygn. 302.

5 Poniżej podaję ważniejsze zespoły dokumentów stanowiących podstawę artykułu. Wyszczególnienie sygnatur i numerów stron nie jest możliwe w niniejszym artykule z powodu jego ograniczonej objętości. AGAD, Archiwum Publiczne Potockich (dalej: APP), sygn. 270b; AGAD, AGWil., zespoły: 1. Anteriora, 2. Archiwum Główne Potockich, 4. Plenipotent prawny w Petersburgu, 5. Administracja Generalna Dóbr i Interesów Aleksandry Potockiej, 7. Biuro Przyboczne Aleksandra Potockiego, 8. Biuro Interesów Ogólnych Aleksandra hrabiego Potockiego, Zarząd Główny Interesów Augusta Potockiego, 13. Biuro Centralne Augustowej Potockiej, 16. Kasa Generalna i Kasa Domowa, 17. Allegata kasowe, 19. Administracja Dóbr Wilanowskich, 21. Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich.

6 Biblioteka Narodowa (dalej: BN), Kat. Wil. sygn. 66, teczka 1 (rkps akc. 2189).

7 *Ibidem*, s. 3, *Dalszy Spis złożonych Teków z Kupfersztynchami i Rysonkami w Szafach w korpusie Pałacu Wilanowskiego*; *ibidem*, s. 4, *Spis Broni różney w Szafach w Korpusie Pałacu Willanowskiego w miesiącu Listopadzie 1823 r.*; *ibidem*, s. 9, *Spis tek i książek z Kopersztynchami Rysunkami znajdujących się w Szafie w pokoiu Króla Jana*; *ibidem*, s. 10, *Spis książek in folio wziętych z Biblioteki Warszawskiej Willanowskiej a umieszczonych w Galleryi Dolney Obrazów i króla Jana Pokoiu w Szafach*.

tradycji należała do króla. W niej Potocki umieścił kolekcję „Naczyń Szklanych Glinianych w Cynie oprawnych i Innych”⁸. Część szaf wstawiono do „*Galerii Dolnej Obrazów*”, gdzie również eksponowano elementy zbiorów. W dwóch szafach hebanowych z brązami prezentowano „124 wazy etruskie i gliniane”⁹, w kolejnych dwóch podobnie opisywanych – „czarnych suto brązowanych” – pamiątki narodowe, jak taca Zygmunta Augusta, medaliony Jerzego Lubomirskiego, Jana Sobieskiego, króla Stanisława Augusta, wyroby jubilerskie i inne „chef d’oeuvre” zakupione przez Potockiego w trakcie jego podróży po Europie¹⁰. Zbiór manuskryptów złożony był w szafie o trzech drzwiczkach, a „Książki do Nabożeństwa” (prawdopodobnie iluminowane rękopisy nabyte w Paryżu w 1808 roku) w szafie bliżej nieokreślonej. Galeria Obrazów była równocześnie miejscem ekspozycji kolekcji rzeźb starożytnych: popiersia marmurowe ustawiono na konsolach (określanych wówczas jako „stoły”), prawdopodobnie tych, które snycerz Johann Haweman rzeźbił w czerwcu 1803 roku według podanego projektu „z festonami do koła w dębowe liście”¹¹. Stały tam popiersia, wazy z brązu i alabastru dzieła nowożytnych artystów¹².

Wśród wspomnianych w wykazach szaf hebanowych „suto brązowanych”, wymienione są szafy markietowane zakupione przez Potockiego na licytacji po śmierci Rogalińskiego, o których wspominał w liście do żony. 2 października 1800 roku hrabia pisał, że znalazł na aukcji ruchomości sprzedawanych przez wdowę trzy piękne, bardzo duże szafy roboty Boullé’a¹³. Zakup był okazją, gdyż hrabia wykorzystał niewiedzę sprzedających, którzy widząc tylko jeden bok hebanowych mebli rozłożonych na części, sądzili, że są to bejcowane na czarno drzwi. Zapłacił za nie jedynie 20 dukatów.

8 *Ibidem*, s. 1, *Specyfikacja Naczyń Szklanych Glinianych w Cynie oprawnych i Innych w Korpusie w Palacu Willanowskim w Szafie z Drzewa Hebanowego Króla Jana Sobieskiego zwanej*.

9 *Ibidem*, s. 5: „W dwóch Szafach Hebanowych z bronzami, stojące w Galeryi Obrazowej dolny Willanowskiej Wazy Etrusques”.

10 *Ibidem*, s. 13–14, *Różne rzeczy znajdujące się w Szafie czarnej suto brązowanej w Galeryi dolnej Palacu Willanowskiego pod Literą A oznaczoną*.

11 AGAD, AGWil., Allegata Kassowe 53, *Rachunki osobiste domowe h. Stanisława Kostki Potockiego 1803*, s. 260: „7. czerwca 1803 r. snycerz Havemann wykonał dla Aleksandry Potockiej wg podanego mu projektu 1. Stolik długości Łok. 2 y trzy ćwierci Szerokości łok. 1 y Ćwierć. z festonami do koła w dębowe liście ... (-)JC. Havemann Snycerz”. Być może jest to jedna z dwu konsol: Wil.974 lub Wil.2789.

12 BN, Kat. Wil. sygn. 66, teczka 1 (rkps akc. 2189), s. 15, *Statuy starożytnie Rzymskie i Busta znajdujące się w Galleryi dolnej Palacu Willanowskiego... Busta starożytnie Bronzowe i Marmorowe znajdujące się na Stolach w Galeryi dolnej... Busta i wazonny bronzowe alabastrowe et: et: znajdujące się na Stolach w Galeryi*.

13 AGAD, APP, sygn. 262, *Listy hr. Stanisława Potockiego do małżonki od 1791 do 1808 r. le 2 Octobre a Varsovie 1800*, s. 1059–1060; *ibidem*, AGWil. Ant., sygn. 302, s. 110: „Kupno na tandecie po Rogalińskim: Na rzecz kassy: Trzy szafy ouvrage de Boullé f. 400”.

Początkowo markietowane szafy chciał przeznaczyć do swojej biblioteki w pałacu warszawskim, ale meble były zbyt duże i zasłaniałyby mu obrazy na ścianach, pomijając fakt, iż wymagały reperatury¹⁴. 3 czerwca 1802 roku mosiężnik Vallentien Venus wystawił Stanisławowi Kostce Potockiemu długi rachunek za skończone prace. Jedną z pozycji zajmuje szafa, w której oczyszczono wszystkie brązy i dorobiono brakujące elementy¹⁵. Stanisław Kostka dopisał na nim, że umowa na kolejne szafy będzie zrobiona oddzielnie, aby wynagrodzenie za reperaturę tej jednej mogło być od razu wypłacone. Rzeczywiście, 11 sierpnia 1802 roku została zawarta umowa z Venusem na reperaturę i uzupełnienie mosiężnych dekoracji dwóch szaf będących już w jego warsztacie, z adnotacją, że za reperaturę oddanej właścicielowi szafy podobnej do tych dwóch mosiężnik wziął już pieniądze¹⁶ (il. 2.1–2.4).

Nie znamy proveniencji czwartej szafy wymienianej w wykazie, ale mamy tu do czynienia z rejestracją początków kolekcji francuskich mebli markietowanych, bliskich wyrobom warsztatu Nicolasa Sageota (1666–1731)¹⁷. Wzbogacana przez kolejnych właścicieli pałacu, kolekcja ostatecznie wspaniale się rozrosła.

Meble markietowane to ekskluzywne meble, głównie francuskie, których technologia zdobienia polega na inkrustowaniu powierzchni kompozycją ornamentu precyzyjnie wycinaną w skomplikowane układy stylizowanej wici roślinnej, złożoną z mosiądzu, szylkretu, cyny, masy perłowej, barwionej kości. W XVII wieku perfekcję w tej dziedzinie osiągnął nadworny ebenista Ludwika XIV Charles André Boulle (1642–1732), wprowadzając technikę równoczesnego wycinania wzorów ze złożonych razem kilku cienkich arkuszy różnych materiałów, następnie rozkładania ich i wymiany fragmentów pomiędzy warstwami – wycięte elementy zastępował takim samymi, z arkusza innego materiału, w ten sposób uzyskiwał zróżnicowany kolor ornamentu i tła. Ten efekt nazwano *premiere partie* i *contre partie*. Wyroby zdobione tą techniką stały się bardzo pożądane w ekskluzywnych wnętrzach. Wkrótce inni ebeniści podjęli próby naśladownicze, niektórzy reprezentowali bardzo wysoki poziom, między innymi wspomniany Nicolas Sageot.

Wśród pamiątek narodowych związanych z rodziną królewską Jana III przechowywanych w szafach i ujętych wykazem z 1823 roku nie figuruje zapis dotyczący szczególnego zakupu, jaki Potocki zrobił w Paryżu 27 lutego

14 AGAD, AGWil., Kasa Generalna i Kasa Domowa (dalej: KGiKD), sygn. 391, s. 108: „Meble do Pałacu Warszawskiego (1800–1801), [...] 3 Szafy hebanowe z Mosiądzami f. 400”.

15 AGAD, AGWil., Allegata kasowe, sygn. 52, *Rachunki osobiste domowe h. Stanisława Kostki Potockiego 1802*.

16 *Ibidem*, s. 154–155.

17 Paryż szaf *premiere partie* i *contre partie* o numerach inwentarzowych: Wil.3093 i Wil.3094 oraz Wil.3091 i Wil.3092.

il. 2

1–4. Dwie pary szaf
markietowanych
premiere partie i *contre
partie* bliskich
wyrobom warsztatu
Nicolasa Sageot;
wł. Muzeum Pałacu Króla
Jana III w Wilanowie

1808 roku. Hrabia nabył wówczas u „marchand de Mercier” De Tourniere przy Rue des petite Augustin nr 18 „Une Toilette de Marqueterie”¹⁸ (*premier partie*) jako należąca do królowej Marii Kazimiery (il. 3.1–3.3).

W jej skład wchodziło lustro (z rytymi herbami w zwieńczeniu: orłem w koronie i herbem rodu d’Arquien) oraz cztery szkatułki dekorowane na wiekach i ściankach scenami z cyklu czterech obrazów Francesca Albaniego (1578–1660): *La toilette de Vénus*, *Le Repos de Vénus et de Vulcain*, *Adonis conduit près de Vénus par les Amours*, *Les Amours*

18 AGAD, AGWil., Allegata Kasowe, sygn. 63, s. 91; nr inw. lustro (Wil.327), cztery szkatułki (Wil.323–Wil.326).

il. 3

1. „Toaletta królowej Marii Kazimiery” składająca się z lustra i czterech szkatulek, Francja XVII/XVIII w., markieteria; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
2. Wieko jednej ze szkatulek dekorowane fragmentem sceny obrazu Francesca Albaniego, *La toilette de Vénus*;
3. Pierwzór markietowanej dekoracji wieka szkatułki, fragment obrazu Francesco Albaniego (1578–1660), *La toilette de Vénus*; wł. Musée du Louvre

désarmés – inkrustowanymi mosiądzem, masą perłową, cyną i szylkretem¹⁹. W tym samym roku odnotował wśród notatek *Pamiętnika interesów*: „Obrachunek Żony moiej z pieniędzy przesłanych mi do Paryża oddany wraz z kwitami do tegoż należącymi w Willanowie dnia 9 August. 1808 Roku. Expens na rzecz Żony moiej [...] gotownia Królowej Janowej – 300 liwów”²⁰. Toaletka prezentowana była w Sypialni Królowej, ustawiona na saskiej konsoli. Ten unikatowy w świecie pod względem liczebności składu i wysokiego poziomu artystycznego zespół dzisiaj stanowi jeden z najcenniejszych elementów kolekcji wilanowskiej.

W tym samym czasie w Paryżu Potocki zakupił „12. Obrazów starego Laku, Stół i plaki do Komody takoweż płacąc 440 Liwów”²¹. Nabył je z myślą o wzbogaceniu ekspozycji kolekcji dzieł Dalekiego Wschodu, prezentowanej w formie apartamentu mieszkalnego z przedpokojem, jadalnią, sypialnią i salonem na piętrze korpusu pałacu wilanowskiego, z kompletem mebli: czterema czarno lakierowanymi szafami (dwoma wysokimi, półwitrynowymi, i dwiema

19 A. Kwiatkowska, *Toaletka królowej Marii Kazimiery*, Warszawa 2008.

20 AGAD, AGWil. Ant., sygn. 302, s. 238.

21 *Ibidem*.

niższymi *d'appui*) oraz czteroskrzydłowym parawanem²², dekorowanych zakupionymi „obrazami starego laku”. Pracę zlecił miejscowym warsztatom; skrzydła drzewiczek dekorowało osiem zakupionych tablic z malowanymi złotem na czarnym tle przedstawieniami scen myśliwskich z postaciami jeźdźców strzelających z łuku i pieszych przemierzających groblę z mostkiem nad rozlewiskiem, lub kompozycjami ukwieconych krzewów na skale z ptakami i motylami. Cztery pozostałe wykorzystano do wykonania czteroskrzydłowego parawanu. Już dwa lata później, w 1810 roku malarz Jakób Roslakowski przeprowadzał na zlecenie hrabiego jego renowację, polegającą na szlifowaniu i lakierowaniu zniszczonej strony i namalowaniu na niej 16 chińskich znaków. Takie znaki zdobiły również szczyty dwóch szaf półwitrynowych²³.

Zarówno meble będące eksponatami apartamentu chińskiego, jak i sprzęty dekorowane stylizowanymi dalekowschodnimi motywami były miejscem prezentowania lub tylko przechowywania cennych egzotyków. Wzorując się na księżnej Izabeli Lubomirskiej, na której polecenie wymontowano ozdobne płyciny z wewnętrznych powierzchni drzewiczek kabinetów saskich i zamontowano jako dekorację zewnętrzną nowych szafek. Potocki nakazał przebudować saską czerwoną sekretkę²⁴: górna jej część z drzewiczkami zwierciadlanymi zmieniona została w szafkę witrynową z dwiema szklanymi półkami poprzez wyjęcie z niej zestawu szufladek, drewnianych półek i umieszczenie w drzewiczkach szyb²⁵. Zwierciadła zamontowano na wewnętrznej, tylnej, ścianie szafki, dzięki czemu odbicie w lustrze dawało pełen obraz zgromadzonych tam eksponatów. Wyjęte z sekretki szufladki i wewnętrzne dekorowane płyciny drzewiczek wykorzystano do skonstruowania nowego biurka²⁶.

Organizując aranżację projektowanych przez Piotra Aignera wewnątrz apartamentu chińskiego z wykorzystaniem publikacji Williama Chambersa, autora prac dotyczących chińskiej sztuki: *Designs of Chinese Buildings, Furniture, Dresses, Machines and Utensils* z 1757 roku i *Dissertation of Oriental Gardening* z 1772 roku, Potocki wykorzystał również parę kabinetów i parę szkatulek Augusta II z dekoracjami *chinois* malowanymi przed rokiem 1730 przez jego nadwornego lakiernika. Kabinety dostosował do potrzeb aranżacji w niskich pomieszczeniach,

22 Dwie szafy półwitrynowe (Wil.2735, Wil.2736), dwie szafy *d'appui* (Wil.2740, Wil.2741), parawan (Wil.3196).

23 AGAD, AGWil., Allegata Kasowe, sygn. 39, s. 471.

24 Sekretka nr. inw. Wil.919, biurko nr inw. Wil.2949.

25 M. Kopplin, *Chinois. Dreźdeńska sztuka lakiernicza w pałacu wilanowskim*, współludz. A. Kwiatkowska, Warszawa 2006.

26 AGAD, AGWil. Ant., sygn. 305, s. 181, projekt rysunkowy biurka.

pozbawiając je wysokich podstaw, a tym samym zbliżając ich wygląd do japońskich pierwowzorów i jednocześnie dając możliwość ustawiania na nich wschodniej ceramiki.

Bardzo istotną częścią projektowanej przez hrabiego scenografii był zestaw mebli „bambusowych” naśladowujących wschodnie wyroby, popularyzowane przez Chambersa. Stanowiły wyposażenie sypialni apartamentu. Ich wykonanie zlecił Potocki Jakubowi Simmlerowi (1791–1872), warszawskiemu meblarzowi szwajcarskiego pochodzenia²⁷. W skład kompletu mebli „na fason hiński dokładnie naśladowujący drzewo Bambusowe” wchodziły dwa „łóżka hińskie”, cztery fotele, dziesięć krzeseł. Nieco później pojawiły się gerydony z okrągłymi i prostokątnymi blatami, określane jako „olszowe, kształtem bambusa”. Poduszki siedzisk krzeseł pokryto żółtą, jedwabną tkaniną, z wielobarwnymi haftami w kwiaty, ptaki i owady. „Łóżko Olszowe w Krztałcie Bambusu Hińskie z Pawilionem Gazowem Zielonem w Kwiaty i Insekta, na tymże Materac i Siennik, Makatą jedwabną w różne Kolory wyrabianą, Jedwabiem i złotem przerabianą pokryte [...]”²⁸.

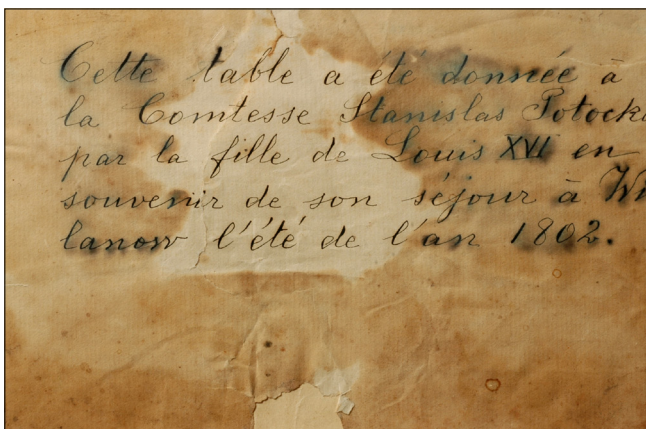
Do prywatnych apartamentów mieszkalnych trafiły zgodnie z ówczesną modą głównie mahoniowe meble klasycystyczne i empirowe dekorowane brązem złoconym, pochodzące z licznych podróży po Europie – Włoch, Francji, Anglii, Niemiec. Nabywane były podczas długich pobytów hrabiostwa za granicą – część mebli była odsprzedawana przed ich powrotem do ojczyzny, te zaś, do których właściciele byli szczególnie przywiązani, trafiały do rezydencji w kraju, gdzie przywoływały wspomnienia odbytych wojaży.

Niewielki stolik do robót, przechowywany w prywatnym apartamencie Aleksandry Potockiej, wyróżniał się szczególną historią (il. 4.1–4.3).

Jest to pamiątka po pobycie w wilanowskiej rezydencji latem 1802 roku córki Ludwika XVI, Marii Teresy Charlotty, z mężem Ludwikiem Antonim Burbonem, późniejszym delfinem Francji oraz pretendentem do tronu jako Ludwik XIX. W 1792 roku w czasie rewolucji we Francji oboje jej rodzice zostali zgilotynowani, ona zaś spędziła w twierdzy Temple w Paryżu ponad trzy lata, następnie została skazana na wygnanie. Udała się do Wiednia, a stamtąd do Mitawy. Gdy w 1801 roku jej stryj Ludwik XVIII musiał opuścić Mitawę, księżna wraz z mężem, księciem d’Angoulême, towarzyszyła mu jako jego opiekunka. Gościny udzieliła im księżna Izabela Lubomirska i jej córka. W 1802 roku księżna i książę d’Angoulême, spędzili wakacje u Aleksandry i Stanisława Kostki

27 *Ibidem*, s. 107. Umowę z Jacobem Simmlerem spisano 26 sierpnia 1821 r.; W. Fijałkowski, *Działalność Stanisława Kostki Potockiego w Wilanowie*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 34, 1972, nr 2, s. 138, il. 17, 18.

28 AGAD, AGWil., ZPMiPW, sygn. 174, Inwentarz pałacu wilanowskiego z 1832 r., s. 69, 70, 73, 79, 89, 95.

il. 4

1. Stolik do robót ręcznych, Francja, przed 1802; pamiątka pobytu księstwa d'Angoulême w Wilanowie w 1802 r.; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
2. Kartka z pamiątkową adnotacją w szufladzie stolika;
3. Grafika dekorująca blat

Potockiego w Wilanowie. Pozostawili po sobie pamiątki: francuskie grafiki i mały mahoniowy stolik w stylu dyrektoriatu, o trzech nóżkach, z pręcikowym koszykiem umieszczonym poniżej okrągłego blatu zdobionego grafiką przedstawiającą grupę dzieci bawiących się ze szczeniakiem²⁹. W niewielkiej szufladce znajduje się kartka z kaligraficznym wpisem: „Cette table a été donnée à la Comtesse Stanislas Potocka par la fille de Louis XVI en souvenir de son séjour à Willanow l'été de l'an 1802”.

Jednak większość umeblowania pałacu wilanowskiego, warszawskiego i innych rezydencji Potockich pochodziła z warszawskich magazynów handlowych bądź z warsztatów warszawskich stolarzy. Na potrzeby Potockich pracował od roku 1801 warsztat meblarski Jakuba i Jędrzeja

²⁹ Nr inw. Wil.954.

Simmlerów³⁰, meblarz Conrad Dryx³¹, majster stolarski Anton Faiernstein³², Krystian Bogumił Grundman³³, meblarz Anton Ferdinand Gerlach³⁴. Współpraca z nimi trwała również po śmierci Stanisława Kostki Potockiego (14 września 1821 roku). Rozpoczęte prace były kończone już dla kolejnej zleceniodawczyni – Aleksandry Potockiej, a po 1831 roku – dla jej syna i spadkobiercy Aleksandra Potockiego.

Aleksander Potocki – właściciel Wilanowa w latach 1832–1845

Nie dysponując inwentarzem pałacu wilanowskiego spisane go na polecenie Stanisława Kostki Potockiego, trudno czasem ustalić, komu należy przypisać zasługę pozyskania do zbiorów niezwykle cennych mebli wzbogacających apartamenty królewskie kolejnymi pamiątkami narodowymi związanymi z Janem III – ojcu Stanisławowi Kostce Potockiemu czy synowi Aleksandrowi. Obaj wykorzystywali każdą możliwość gromadzenia poloników podczas licznych podróży po Europie.

Jednym z najcenniejszych był renesansowy kabinet, który według tradycji był darem Innocentego XI dla Jana III, przekazanym po zwycięstwie króla pod Wiedniem w 1683 roku (il. 5).

30 AGAD, AGWil., KGiKD, sygn. 391, s. 106: „czerwiec 1801 – wypłata Zymlerowi”; *ibidem*, Allegata kasowe, sygn. 53, *Rachunki osobiste domowe h. Stanisława Kostki Potockiego 1803*, s. 152, „23. lipca 1803 Rachunek stolarza za Stolki do Ogrodu (-) Andreas Simler”; *ibidem*, *Rachunki osobiste domowe h. Stanisława Kostki Potockiego 1803*, s. 191, Rachunek Jędrzeja Simmlera podpisany w Warszawie 19 VI 1804 r. za „2 komody mahoniowe fornirowane, 2 stoliki mahoniowe, 2 postumenciki z gipsu, 1 postumencik z gipsu kwadratowy”; P. Nowicki, *Simmlerowie – dwa wieki meblarstwa warszawskiego: ze studiów nad meblarstwem warszawskim XIX w.*, „Rocznik Warszawski”, 16, 1891, s. 385–400; P.T. Nowicki, *Meble od Simmlerów*, „Art & Business. Gazeta Aukcyjna”, 8/12 (81), 1996, s. 39–41.

31 AGAD, AGWil., Allegata kasowe, sygn. 51, k. 46, „Nota Roboty Stolarskiej dla JW. P. St: Potockiego d. 22 Junii 1801. ... (-) C. Dryx”; *ibidem*, KGiKD, sygn. 391, s. 106, czerwiec 1801; *Rachunek Kassy Domowej Od 1. Januar 1800 do S. Jana 1803 Roku*, „Dryxowi iako na rachunek tychże”; *ibidem*, Allegata kasowe, sygn. 52, Rachunki osobiste h. Stanisława Kostki Potockiego 1802, „3 Augusta 1802 [...] 2 szafy stolarską robotą, za 2 Wystawy [...] 2 Szafy do Biblioteki... (-) Conrad Dryx”; *ibidem*, sygn. 55, *Rachunki osobiste h. Stanisława Kostki Potockiego 1804*, k. 60, „1 lutego 1804, za ramy do Wilanowa ... (-) C. Dryx itd.”.

32 AGAD, AGWil., Allegata kasowe, sygn. 52, Anton Faiernstein – mistrz stolarski, 30 listopada 1802 – w Warszawie, robił stółek półokrągły tapicerowany do Biblioteki S.K. Potockiego; *ibidem*, sygn. 53, s. 139, lipiec 1803; *ibidem*, sygn. 55, s. 65, 12 lutego 1804, s. 81, 18 lutego 1804.

33 AGAD, AGWil., KGiKD, sygn. 329, s. 100, 101, „lipiec 1809 Stolarzowi Grundmanowi na robote ...”; P.T. Nowicki, *Simmlerowie – dwa wieki meblarstwa...*, s. 389, Krystian Bogumił Grundman stolarz, mąż Anny Katarzyny Barbary Simmler, córki Andrzeja, po którym prowadził warsztat od 1811 roku.

34 AGAD, AGWil., KGiKD, sygn. 391, s. 105, Rachunek Kassy Domowej Od 1. Januar 1800 do S. Jana 1803 Roku, „Czerwiec 1801, Gerlachowi iako na rachunek Stycznia itd.”.

il. 5

A. Gryglewski, *Wnętrze sypialni królewskiej w Wilanowie*; wł. Muzeum Narodowe w Warszawie; na obrazie widoczny kabinet, wg tradycji dar Innocentego XI dla Jana III przekazany po zwycięstwie pod Wiedniem w 1683 r., zaginiony w 1940 r.

Był to mebel wykonany z hebanu, dwukondygnacyjny, mieszczący wielokomorowy zestaw szafek i szuflad w układzie symetrycznym. Powierzchnie fasadowe szuflad górnej kondygnacji i drzwiczek dolnej inkrustowane były kością słoniową układaną w bogatą arabeskę z elementami zoomorficznymi. Na drzwiczkach w wieńcach umieszczono cytaty z Pisma Świętego, Listów do Rzymian 10 i 5: „JEHOVA JUSTITIAS NOSTRA. Rom. 10” i „JUSTIFICATI PACEM HABEMUS. Rom. 5”. Niewielkie drzwiczki górnej kondygnacji, dekorowane motywami architektonicznymi oraz inkrustowane szylkretem i kością słoniową otwierały centralną szafkę zaaranżowaną jako miniaturowa sala o zwierciadlanych ściankach łączonych kolumnkami, z balustradką w górnej kondygnacji. Nad drzwiczkami płaskorzeźbione w hebanie postaci aniołów trzymały złotą tarczę – herb Sobieskich Janina z wmontowanym srebrnym medalem z popiersiami pary królewskiej Jana III i Marii Kazimiery. Boczne ściany mebla dekorowane były płaskorzeźbami ze scenami *Zwiastowania* i *Trzech Króli* oraz monogramami królewskimi J.S. ze złożonego brązu, wieńczonymi przez dwa geniusze. To właśnie jego historia, poparta symbolami wiążącymi mebel z Janem III (dodanymi później do znacznie wcześniejszego mebla) skłoniły Potockiego do zakupu. Kabinet pojawił się po raz pierwszy w inwentarzu wilanowskim spisany po śmierci Aleksandry Potockiej w 1832 roku, a więc mógł należeć do wyposażenia apartamentów królewskich odziedziczonego przez Aleksandra po rodzicach, ale mógł też być zakupiony przez niego samego³⁵.

35 Niestety, ten cenny renesansowy mebel został zrabowany w czasie II wojny; „Sicher-gestellte Kunstwerke im Generalgouvernement”, 1940, poz. 338, tabl. 338 a–c.

Podobny dylemat pojawia się przy określaniu pochodzenia szkatuły florenckiej zdobionej mozaikami *pietra dura*³⁶. Zakupiona została przez ojca lub syna, kierujących się prawdopodobnie tymi samymi intencjami gromadzenia pamiątek narodowych, gdyż szkatuła uznawana była wówczas za własność króla Jana III. Wiele lat później nazwano ją „Szkatułą Marysieńki”³⁷ (il. 6.1–6.3).

il. 6

1. Szkatuła zdobiona mozaiką *pietra dura*, Florencja XVII w.; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
2. Fragment dekoracji w technice *pietra dura*;
3. Fragment okucia

Wykonana jest z palisandru fornirowanego hebanem. W kompozycji jej dekoracji dominującą rolę odgrywają motywy geometryczne. Czerń hebanu, którym pokryto powierzchnię, stanowi tło dla mistrzowskich kompozycji wielobarwnej mozaiki florenckiej z przedstawieniami ptaków, kwiatów i owadów umieszczonych w centralnych polach ścianek. Ściankę przednią zdobią zwrócone do siebie szczygieł i trznadel, w narożnikach – pojedyncze kwiaty: goździk, anemon, hiacynt i narcyz komponowane wyłącznie z użytych w mozaice kamieni. Symbolika kwiatów wyłożona w *Metamorfozach* Owidiusza pozwala wiązać je z barokowymi dekoracjami plafonowymi apartamentów królewskich i królewskimi ogrodami, na których odnajdujemy te same kwiaty. Mosiężne plakietki o manierystycznych, chrząstkowych motywach

36 Szkatuła nr inw. Wil.328.

37 *Katalog wystawy starożytności i przedmiotów sztuki 1856 urządzanej w Pałacu JW. hr. Augustostwa Potockich w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu na korzyść Domu Schronienia Opieki Najświętszej Maryi Panny*, Warszawa 1856, s. 153–154, poz. 537.

wczesnego baroku w stylu *auricular*³⁸ z maskaronami tworzącymi dekorację lub ornamentem układającym się w maski maskaronów, fantastycznych stworów ujmują krawędzie szkatuły, narożniki, akcentują osie ścianek bądź stanowią oprawę pojedynczych kamieni. Na wieku umieszczono figurkę śpiącego putta na tle lapis-lazuli. Jednokomorowe wnętrze niegdyś wyklejone było papierem z tłoczonym i złożonym barwnym ornamentem roślinnym. Wnętrze wieka szkatuły dekorowane było szylkretem i repusowanymi srebrnymi ornamentami prawdopodobnie ujmującymi szlifowane kamienie, dzisiaj niezachowane. Korpus szkatuły spoczywa na czterech orłach z rozpostartymi skrzydłami, siedzących na kulach. Strzegły one tajemnic zamkniętych w dwóch skrytkach zamaskowanych gzymsem dolnej krawędzi, uniemożliwiają ich otwarcie niewtajemniczonym. Bogata symbolika wszystkich elementów dekoracyjnych tego cennego dzieła wymaga oddzielnego opracowania.

Aleksander Potocki wiele czasu spędził na podróżach po Europie: długo przebywał w Anglii, bywał we Włoszech i Francji, często wyjeżdżał do Wiednia i Berlina, gdzie kształtował swój zmysł estetyczny. Modernizując wnętrza wilanowskie, kontynuował dzieło ojca w dziedzinie rozbudowy kolekcji dzieł sztuki i działalności muzealniczej, jednocześnie zaś realizował własną wizję pałacu wilanowskiego. W epoce historyzmów wprowadzał obok elementów neogotyku w zaaranżowanej przez ojca Galerii Gotyckiej coraz więcej elementów neorenesansowych.

Komplet sześciu zydl (*sgabello*) trafił do zbioru wilanowskiego w 1844 roku³⁹. 25 września tego roku Aleksander Potocki nabył w Dreźnie, w magazynie handlowym Mejera „6. Krzesel wysadzanych Kamieniami”⁴⁰ (il. 7.1–7.3).

Sgabello są niewątpliwie kopiami mebli zachowanych w zbiorach Kunstgewerbemuseum (Schloß Pillnitz, Staatliche Kunstsammlungen Dresden), wykonanych około 1580 roku według projektu Giovanniego Marii Nosseniego⁴¹. Meble wilanowskie dość wiernie powtarzają formę i motywy dekoracji zydl Nosseniego, wprowadzając różnice w zwieńczeniu mebli, gdzie herb „saski”, pozostawiony na odwrocie, zastąpiony został herbem Potockich. Z tyłu oparcia umieszczono płaskie medaliony bez wizerunków rzymskich cesarzy (inaczej niż w meblach z Pillnitz) i automatycznie nie uwzględniono od medalionami podpisów identyfikują-

38 Dziękuję Joannie Paprockiej-Gajek za udostępnienie materiałów wystawy „KWAB: Dutch Design in the Age of Rembrandt” w Rijksmuseum, 30 VI – 16 IX 2018 r.

39 *Sgabello* – odmiana niewielkiego, twardego krzesła, z oparciem z jednej deski, o trójkątnym lub wielobocznym siedzisku na dwóch deskowych podporach. Ten typ mebla pochodzi z Włoch (od XIX w.), jego powierzchnie często są bogato rzeźbione; w Polsce nazywane zydlami (nr inw. Wil.3904 – Wil.3909).

40 AGAD, AGWil., Allegata kasowe, sygn. 216, s. 13, 14, 23.

41 G. Haase, *Kunstgewerbemuseum Dresden Schloss Pillnitz*, Dresden 1995, s. 37–38.

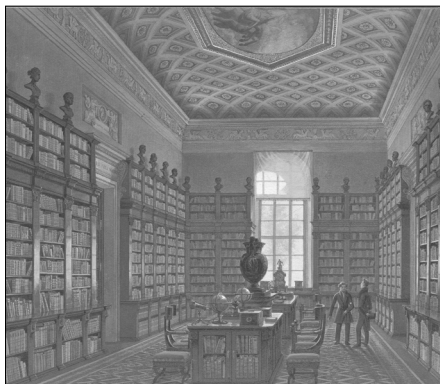

il. 7

1. Zydle, Giovanni Maria Nosseni, ok. 1850; wł. Staatlichen Kunstsammlungen Dresden, Schloß Pillnitz;
2. Jeden z kompletu 6 zydlı, Dreżno, przed 1844; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
3. Zwieńczenie oparcia wilanowskiego zydlı

ych postacie portretowane. Dekoracja zydlı kamieniami również się różni od oryginału: w wilanowskich meblach gniazda kamieni mają na ogół kształty owalne lub okrągłe, podczas gdy w saskich prostokątne lub kwadratowe. Saskie meble mają kamienne, płaskie siedzisko zdobione reliefem, w wilanowskich zydlach zastąpiono je płaską, pikowaną poduszką. Dzisiaj jeszcze nie wiemy, czy Potocki zamówił w Dreżnie kopie tych mebli z myślą o umieszczeniu ich w Galerii Wilanowskiej, czy też kupił istniejące już kopie i dostosował do własnych potrzeb, rzeźbiąc w medalionach własny herb.

Do największych osiągnięć Aleksandra Potockiego zaliczamy wielkie dzieło w postaci organizacji, dekoracji i wyposażenia w meble Biblioteki Wilanowskiej, jednej z najbogatszych i najcenniejszych bibliotek polskich. Księgozbiór gromadziło kilka pokoleń właścicieli pałacu wilanowskiego, w tym jeden z twórców Konstytucji 3 maja – Ignacy Potocki, a także twórca muzeum wilanowskiego – Stanisław Kostka Potocki. Dzięki Aleksandrowi swój ostateczny wygląd biblioteka uzyskała po 1833 roku (il. 8.1–8.2).

il. 8

1. Wincenty Kasprzycki,
Biblioteka Wilanowska,
1837 r. (kopia zaginionego
rysunku wykonana w 1933 r.
przez Lidzię Rumianzew);
wł. Instytut Sztuki Polskiej
Akademii Nauk

2. Willibald Richter,
Dawna Sala uczt króla Jana III,
przed grudniem 1832 r.;
wł. Muzeum Narodowe
w Warszawie;

Rozproszony dotąd księgozbiór i archiwum umieszczone zostały w Sali Uczeń pałacu wilanowskiego. Jej dekoracje zaprojektował Piotr Aigner, który zgodnie z intencją zleceniodawcy położył akcenty na zasługi ojca i stryja w dziele gromadzenia jej zawartości. Olbrzymi księgozbiór, rzadkiej wartości rękopisy, iluminowane starodruki, zbiór kartograficzny i kolekcje rycin znalazły swe miejsce w starannie przygotowanych 24 klasycystycznych, fornirowanych mahoniem szafach bibliotecznych wykonanych przez stolarza wilanowskiego Stanisława Cybulskiego i warszawskich stolarzy Jana Frankego⁴² i Davida Hainsa⁴³. Numizmaty i zbiory gliptyczne umieszczono w medalierach i szkatułach przywożonych z zagranicy. Wygląd biblioteki uwiecznili, przed grudniem 1832 roku Willibald Richter (1805–1880), który namalował dla Potockich

42 „Kalendarzyk informacyjny na rok 1838”, wydany przez J. Kaczanowskiego, Warszawa 1838, s. 90, Jan Franke, stolarz warszawski, posesja nr 1342.

43 AGAD, AGWil., KGiKD, sygn. 490, s. 16, 19, 23, 30, 36; *ibidem*, sygn. 491, s. 13, 16; „Kalendarzyk informacyjny na rok 1838”..., s. 90, David Heintz, stolarz, pos. 1315; Anna M. Drexlerowa, *Wystawy wytwórczości w Królestwie Polskim*, Warszawa 1999, s. 308.

akwarelę z przedstawieniem „dawnej Sali uczt króla Jana III”, i Wincenty Kasprzycki (1802–1849), autor rysunku w sepii powstałego we wrześniu 1837 roku⁴⁴. Te dwie ilustracje pozwalają dostrzec zmianę aranżacji pomieszczenia, udokumentowaną rachunkami stolarzy pracujących dla Potockich. W wersji przedstawionej przez Richtera szafy biblioteczne były niższe, a w przestrzeni pomiędzy nimi a fryzem mieściła się galeria portretów. W skład wyposażenia biblioteki wchodziły wówczas krzesła pozostałe po księżnej Izabeli Lubomirskiej, kryte tkaniną gobelinową z motywami bukietów kwiatów na błękitnym tle oraz komplet orzechowych, rzeźbionych foteli i krzeseł niderlandzkich z plecionką w siedzi-skach i oparciu, jak widać na akwareli Richtera. W grudniu 1832 roku warszawscy stolarze Franke i Heins otrzymali zapłatę za zrobienie czterech foteli i ośmiu taboretów do biblioteki⁴⁵. We wrześniu 1833 roku Heins wykonał dodatkowo dwa nowe stoły i cztery szafy, a w listopadzie stolarz wilanowski Cybulski zrobił i ustawił w bibliotece górne szafy, za co dostał zapłatę⁴⁶. Na kopii rysunku Kasprzyckiego widzimy już nowe umeblowanie Biblioteki Wilanowskiej: podwyższone szafy (w związku z czym zlikwidowano galerię portretów), nowe fotele, taborety i stoły z szafkami przeznaczone do przechowywania tek z rycinami. Biorąc pod uwagę daty rachunków dla stolarzy, należy sądzić, że akwabela malowana przez Richtera powstała przed grudniem 1832 roku⁴⁷.

Na umieszczonym w centralnej części sali bibliotecznej postumencie stała marmurowa waza z napisem: ZBIORY STANISŁAWA I IGNA-CEGO POTOCKICH OJCA I STRYJA ALEXANDER HR. POTOCKI POŁĄCZYŁ I POMNOŻYŁ 1833 R.

Sto lat później, w 1932 roku zbiory Biblioteki Wilanowskiej razem z całym wyposażeniem głównej sali, szaf bibliotecznych, popiersiami i globusami przekazane zostały państwu polskiemu i umieszczone w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Powrót do tradycji narodowych i rodowych ilustruje zmieniona aranżacja Sali Białej, w której umieszczono galerię antenatów zasłużonych dla historii Polski.

Zmieniono gamę kolorystyczną poprzez pomalowanie boazerii i drzwi na kolor orzechowy z mazerowaniem. W zwieńczeniu framug drzwi umieszczono herby Potockich z labrami (il. 9.1–9.4).

W grudniu 1841 roku zamówiono garnitur 14 mebli z herbami Potockich w warszawskim warsztacie stolarskim braci Jana Daniela i Fryderyka

44 AGAD, AGWił., Biuro Interesów Ogólnych Aleksandra hrabiego Potockiego, sygn. 48, s. 38: „byłem Obecny niemniej przy podeymowaniu Rysunku Wnętrza Biblioteki przez pracującego Artystę Pana Kasprzyckiego w niektórych godzinach służyłem Mu. ... [-] Kustowski”.

45 *Ibidem*, KGiKD, sygn. 491, s. 16.

46 *Ibidem*, s. 28.

47 Obraz ten w zbiorach MNW datowany jest na 1850 rok.

il. 9

1. Fotel z kompletu mebli z warsztatu braci Heurich, Warszawa, 1841; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
2. Willibald Richter, *Sala Biała w Pałacu w Wilanowie* z widocznym kompletem mebli z warsztatu braci Heurich, po 1841 r., wł. Muzeum Narodowe w Warszawie;
- 3-4. Projekty mebli sygnowane przez Heuricha; wł. AGAD

Marcina Heurichów⁴⁸. Zespół składał się ze stołu kredensowego, dwóch kanap, ośmiu krzeseł, czterech foteli, dziesięciu taboretów. W kolejnych latach różni wykonawcy powiększali skład kompletu dorabiając krzesła, do dzisiaj zachowało się 25 mebli.

Projektowane były jako ważna część nowej aranżacji reprezentacyjnej sali pałacu wilanowskiego, w której akcenty położono na historię Polski i znaczenie rodu Potockich. Barokowe dekoracje architektoniczne tego miejsca zadecydowały o wyborze stylizacji mebli, nawiązującej do form siedemnastowiecznych⁴⁹. Zachowała się wyjątkowo obszerna dokumentacja procesu realizacji zamówienia od momentu spisania umowy 11 grudnia 1841 roku przez wykonanie pierwszych szkiców projektowych po ilustrację malarską i graficzną uzyskanych efektów. Wśród dokumentów Archiwum Wilanowskiego udało się odnaleźć barwne projekty rysunkowe kanapy i krzeseł, sygnowane „B Heurich” – Bracia Heurich – i akceptowane podpisem plenipotenta hrabiego⁵⁰, fragment szkicu niezachowanego stołu i roboczy ołówkowy szkic projektowy ustawienia mebli w Sali Białej. Ciekawa jest również korespondencję pomiędzy zamawiającym a stolarzami w trakcie realizacji projektu.

Barwna akwarela W. Richtera przedstawia zrealizowaną już aranżację Sali Białej zgodną z projektowaną wersją uwzględniającą omawiane meble.

Obecnie eksponowane są jego pojedyncze elementy ze względu na zły stan zachowania pozostałych. Taka ekspozycja nie daje pełnego obrazu zarówno dziewiętnastowiecznej aranżacji reprezentacyjnego wnętrza pałacu wilanowskiego, ani walorów pełnego kompletu mebli wykonanych na zamówienie właścicieli pałacu w warszawskim warsztacie.

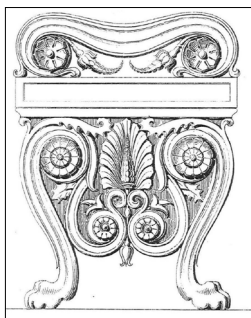
Dzięki inwencji Aleksandra Potockiego Galeria Obrazów wzbogaciła się o zespół mebli użytkowych o cechach neorenesansowych⁵¹ (il. 10.1–10.6).

48 P.T. Nowicki, *Heurichowie, ebeniści warszawscy*, „Art & Business. Gazeta Aukcyjna”, 9/3 (84), 1997, s. 29–30; A.M. Drexlerowa, *op. cit.*, s. 249–250, 267.

49 W kolekcji wilanowskiej nie zachował się „stół kredensowy”, natomiast zachowały się: dwie kanapy (Wil.2959, Wil.2960) pozbawione nóg, osiem foteli w różnym stanie zniszczenia (Wil.2703 – Wil.2709, Wil.2952), w tym cztery po konserwacji, dziesięć krzeseł (Wil.2700 – Wil.2702, Wil.2710, Wil.2953 – Wil.2958), cztery taborety (Wil.2711/1–4). Różnica w liczbie foteli i krzeseł zamówionych a obecnych dzisiaj w zbiorze świadczy o powiększaniu kompletu o dodatkowe egzemplarze.

50 AGAD, AGWil., Biuro Interesów Ogólnych Aleksandra hrabiego Potockiego, sygn. 50, s. 17–18” tekst umowy; projekt kanapy: *ibidem*, s. 225; dokumentacja: *ibidem*, s. 27, 54, 55; projekt krzesła i ołówkowy szkic aranżacji mebli w Białej Sali: *ibidem*, sygn. 51, s. 40 i 40v.

51 Zachowała się jedna konsola (Wil.975), dwie ławy (Wil.3207 i Wil.3208). Nie zachował się żaden taboret.

il. 10

1. Projekt Friedricha Augusta Stülera (1800–1865), 1849; wł. Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg;
2. Mebel z Galerii Obrazów, Warszawa po 1844 r.; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
3. Fotografia mebla z Galerii Obrazów, Narodowe Archiwum Cyfrowe;
4. *Widok na galerię wielką obrazów, z gabinetem przed galerią w Wilanowie*; za: H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów. Album. Zbiór widoków i pamiątek...*, Warszawa 1877;
- 5–6. Meble z Galerii Obrazów, Warszawa, po 1844; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

Historia wilanowskich mebli galeryjnych zaczyna się w 1844 roku od zachowanej lakonicznej notatki w wykazie rzeczy zakupionych przez Aleksandra Potockiego podczas jego pobytu w Niemczech⁵². W dwóch wykazach rzeczy mających nadejść z Berlina za pośrednictwem p. Kaufmanna wymienione są też skrótowe tytuły książek: „1. Ornaments buch, 2° La Alhambra, 3° Schinkel, 4. Mullers Skethes”,

52 AGAD, AGWil., Allegata Kassowe, sygn. 216, s. 24–25, *Rzeczy nowo nabyte w Berlinie i Dreźnie w roku 1844*, oraz s. 26, *Do Warszawy mają przysięć Książki przez P. Kaufmann*.

świadczące o zainteresowaniach hrabiego najnowszymi kierunkami estetycznymi w architekturze i dekoratorstwie. Prawdopodobnie wówczas Potocki, zwiedzając Neues Museum w Berlinie, zwrócił uwagę na galeryjne ławki, odlane z cynku, z płaskimi materacami na siedziškach. Zakupiona tam publikacja *Ornaments buch* to pierwsze wydanie katalogu firmy odlewniczej Moritza Geiße w Berlinie. W katalogu tym zamieszczono projekty odlewanych z cynku rzeźb, elementów dekoracji architektonicznych i mebli⁵³. Wśród tych ostatnich znalazł się projekt dekoracji boków ławek galeryjnych, zaprojektowanych przez Friedricha Augusta Stülera (1800–1865) oraz fotografie jego realizacji w postaci ławek stanowiących wyposażenie zniszczonej dzisiaj klatki schodowej Neues Museum w Berlinie.

Według zamieszczonego w katalogu projektu Stülera motywu dekoracyjnego boku ławki wykonano w warszawskim warsztacie stolarskim dębowe kopie mebli berlińskich. W tej samej stylistyce sporządzono taborety i konsole z czarnymi, marmurowymi blatami.

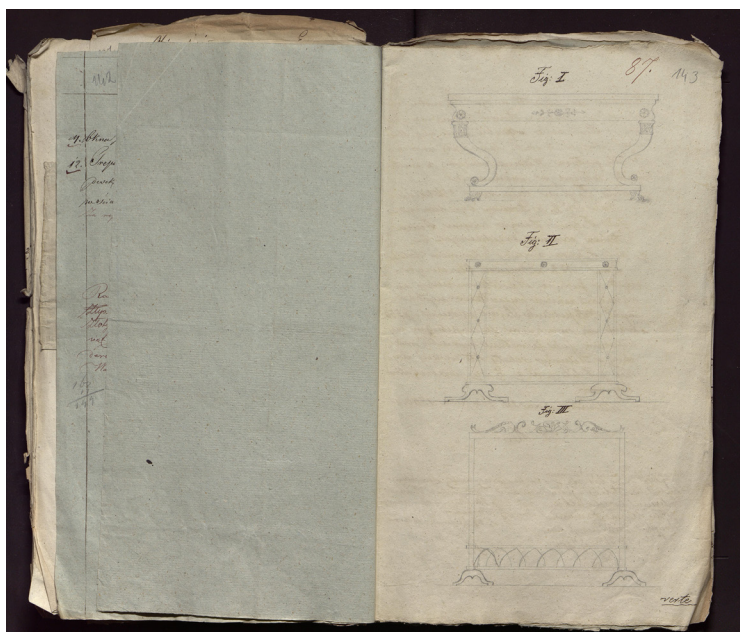
W inwentarzu wilanowskim spisany po śmierci Augusta Potockiego w 1867 roku wymieniono dwie konsole z czarnymi, marmurowymi blatami, sześć prostych ławek dębowych na nogach rzeźbionych i osiem podobnych taboretów jako stojące w Galerii Obrazów⁵⁴. Dziesięć lat później ich wizerunek umieszczono na rycinie Malinowskiego według rysunku Maszyńskiego, przedstawiającej „Widok na galerię wielką obrazów, z gabinetu przed galerią w Wilanowie”, opublikowanej w albumie wilanowskim Hipolita Skimborowicza i Wojciecha Gersona z 1877 roku⁵⁵.

53 M. Geiß, *Zinkguss-Ornamente nach Zeichnungen von Schinkel, Stüler, Strack, Persius, Schadow, Knoblauch, Stier und Anderen, so wie Statuen und Sculpturen nach antiken und modernen Modellen ausgeführt und gegossen in der Zinkgießerei für Architektur...*, Berlin 1863.

54 AGAD, AGWil., ZPMiPW, sygn. 183, s. 218, *Inwentarz Palacu Wilanowskiego z oszacowaniem wszelkich Ruchomości na wartość pieniężną, rozporządzony w skutek zaszłej śmierci ś. P. Augusta Hrabiego Potockiego Dziedzica Dóbr Willanowskich w dniu 30 stycznia 1867 roku*, „A. Na dole. [...] L. Galerya Obrazów ...6. Dwa stoły z marmuru czarnego, na podstawach dębowych rzeźbionych po rs. 20; Wartość w Szczególe Rubli 40, [...] 8. Sześć prostych ławek podobnej roboty dębowych na nogach rzeźbionych po rs. 4.; Wartość w Szczególe Rubli 24., 9. Ośm taboretów po rs. 2 ; Wartość w Szczególe Rubli 16”.

55 H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów. Album. Zbiór widoków i pamiątek oraz Kopje z obrazów Galeryi Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów określonych przez H. Skimborowicza i W. Gersona*, Warszawa 1877, s. 36. Na silne powiązania wilanowskich mebli galeryjnych z twórczością niemieckiego projektanta Fryderyka Augusta Stülera wskazał dr Jörg Meiner z Poczdamu (Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg). W korespondencji z Wilanowem przesłał skany katalogu firmowego odlewni Moritza Geiße w Berlinie z projektem dekoracji boków ławek oraz fotografie jego realizacji w postaci ławek stanowiących wyposażenie zniszczonej dzisiaj klatki schodowej Neues Museum w Berlinie.

Meble apartamentów prywatnych lub meble przeznaczone do mniejszych pałacików czy pawilonów wykonywane były przez wilanowskiego stolarza bądź warszawskie warsztaty meblarskie, które od lat pracowały dla Potockich. Typowym przykładem jest umowa ze stolarzem Davidem Heinsem z 23 sierpnia 1840 roku o wykonanie według załączonego projektu dwóch stolików z drewna orzechowego (wg projektu Fig. I), ekranu orzechowego (wg projektu Fig. II) i dwóch ekranów olszowych (wg projektu Fig. III) o określonych parametrach, dekoracjach i terminie ukończenia pracy⁵⁶. Niestety, żaden z tych mebli nie zachował się w zbiorze wilanowskim (il. 11).

il. 11

Projekty mebli zamówionych przez Aleksandra Potockiego w warsztacie Davida Heinsa w 1840 r.; wł. AGAD

Oprócz wymienionych już stolarzy zatrudnionych przy wyposażeniu Biblioteki Wilanowskiej, Apartamentu Chińskiego, Galerii Obrazów i Gabinetu Osobliwości mieszczącego zbiór rycin, dla Aleksandra Potockiego nadal pracował warsztat meblarski Simmlera, stolarze Mornatowicz, Miller, Kęczkowski, Choiński, krakowski warsztat Wincentego Hanowicza⁵⁷ i inni. Część mebli pochodziła z zakupów w Paryżu, Italii, Dreźnie, Berlinie, Wiedniu, Lwowie⁵⁸. Transporty mebli zakupionych przez Aleksandra Potockiego w latach czterdziestych XIX wieku docierały czasem do Wilanowa już po jego śmierci, ich aranżacją zajął się syn August Potocki.

56 AGAD, AGWil., KGiKD, sygn. 188, s. 143, 146 (rysunki mebli), s. 144–145 (umowa).

57 AGAD, AGWil., Biuro Interesów Ogólnych Aleksandra hrabiego Potockiego, sygn. 48, s. 46–47: tekst umowy Aleksandra Potockiego z Wincentym Hanowiczem stolarzem krakowskim z 15 września 1837 roku w sprawie obstalowanych mebli.

58 Temat ten wymaga odrębnego opracowania.

August Potocki (1806–1867) z żoną Aleksandrą z Potockich Potocką (1818–1892), właściciele Wilanowa w latach 1845–1892

Konsekwencje uczestnictwa w powstaniu listopadowym zmusiły Augusta Potockiego do emigracji. Figurował na listach osób, których majątki podlegały konfiskacie. W roku 1840 po ślubie z Aleksandrą z Potockich Potocką (damą dworu cesarzowej Rosji) cofnięto mu sankcję i pozwolono powrócić do Królestwa. Od roku 1842 z woli ojca Aleksandra Potockiego był właścicielem dóbr wilanowskich. Po śmierci ojca w 1845 roku Wilanów stał się jego główną siedzibą, ośrodkiem zarządzania licznymi dobrami. Priorytetem w reorganizacji pałacu stało się dla niego budowanie prestiżu rodu Potockich, a co za tym idzie – podniesienie reprezentacyjności rezydencji. Ponadto kontynuował dzieło utrwalania tożsamości narodowej Polaków poprzez gromadzenie pamiątek związanych z wielkością Rzeczypospolitej (il. 12).

il. 12

Rycina przedstawiająca pierwotny wygląd „Biułka Jabłonowskiego”, XVII w.; za: H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów. Album. Zbiór widoków i pamiątek...*

Autor pierwszego obszernego albumu na temat Wilanowa Hipolit Skimborowicz pisał w nim, że August hr. Potocki nabył w Kolonii siedemnastowieczne „biurko hebanowe” wielokondygnacyjne, zdobione srebrnymi plaketami z płaskorzeźbami przedstawień religijnych. Najwyżej oceniane były „Pieta”, „Ukrzyżowanie Chrystusa Pana”, „Najświętsza Panna Marya”, „Św. Jan”, „Św. Roch”, „Męczeństwo św. Sebastiana”. Na bokach mebla znajdowały się medaiony z połączonymi herbami Jabłonowskich i Ogińskich, „że zaś jeden z Jabłonowskich był przyjacielem króla Jana III, a Jan Ogiński wojewoda płocki, hetman polny litewski, walczył przy boku króla

pod Wiedniem, przeto dawny Wilanowa właściciel uważał za rzecz odpowiednią tę pamiątkę tutaj umieścić”⁵⁹.

Mebel w czasie wojny został ograbiony z srebrnych plakiet. Dzisiaj jako destrukcyj przechowywany jest w celach badawczych.

Najbardziej efektownymi nabytkami do kolekcji były meble zdobione mozaikami. Szkatuła dekorowana szczególną mozaiką wymieniona jest w inwentarzu spisany po śmierci Augusta Potockiego⁶⁰. Jako jeden z cenniejszych egzemplarzy eksponowana była w Apartamentach Królewskich w zamkniętej markietowanej szafie witrynowej. Wykonano ją w XVII wieku w augsburskim warsztacie, o czym świadczy wybita sygnatura z szyszką pinii i ostatnimi literami słowa EBEN. Jej konstrukcja nawiązuje do form architektonicznych. Czarna hebanowa powierzchnia stała się tłem dla niezwykle, rzadkich i bardzo cennych dekoracji wapiennych zwanych *pietra paesina*. Z racji malarskich walorów kamień ten nazywano pejzażowym, ruinowym. Pochodzi z okolic Florencji i jest bardzo rzadki. Jako niepowtarzalny, trudny do zdobycia był pożądaną ozdobą w meblarstwie, wysoko cenioną na dworach królewskich.

Wilanowska szkatułka zdobiona jest 22 płytkami marmurowymi, z których najokazalsza, przedstawiająca widok wulkanu podczas erupcji, znajduje się na wieku. Pomimo zmian wprowadzonych przez użytkowników (dodane w XVIII wieku złożone okucia czy późniejsza dodana kasetka w szufladzie z podziałem na nieregularne komory w układzie symetrycznym oraz papierowa wyklejka wnętrza) obiekt ten pozostaje jednym z najcenniejszych eksponatów (il. 13.1–13.3).

il. 13

1. Szkatuła dekorowana *pietra paesina*, Augsburg XVII w.; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
2. Fragment okładziny *pietra paesina* na froncie szkatuły;
3. Fragment okładziny *pietra paesina* na wieku szkatuły

⁵⁹ Jest to mebel nr inw. Wil. 2976. H. Skimborowicz, W. Gerson, *op. cit.*, s. 17, il. na s. 6.

⁶⁰ AGAD, AGWil., ZPMiPW, sygn. 183, s. 211; aktualny nr inw. Wil. 321.

Kolejnym dziełem reprezentującym najwyższy poziom umiejętności rzeźmieśników pracujących na początku XVII wieku w książęcych warsztatach we Florencji, tworzących mozaikowe obrazy z wielobarwnych kamieni *pietra dura*, jest blat stołu wykonany z czarnego marmuru przedstawiający gęstwinę gałęzi z różnymi owocami, przeplecioną kwiatami, wśród których odnajdujemy wielobarwne ptaki. Najwięksi mistrzowie wykorzystywali w tego typu dziełach jedynie naturalne kolory kamieni, przebarwienia, niuansy odcieni, inspirowane się akwarelami włoskiego malarza, ilustratora, projektanta i miniaturzysty Jacopa Ligozziego (1547–1627), z rajsłkimi ptakami i kwiatami⁶¹. Barokowe treści tego dzieła, związane ze światem, naturą, rajem utraconym i *Vanitas* – przemijaniem – współgrają z symboliką przekazu malarskich dekoracji apartamentów królewskich, zamykających się w kręgu afirmacji życia w zgodzie z naturą i prawami nią rządzącymi (il. 14.1–14.2).

August Potocki zakupił stół do Wilanowa przed rokiem 1864 podczas jednej z podróży do Włoch. Umieścił go w „Sali Muzeum zwanej”, gdzie eksponowana była kolekcja malarstwa obok innych dzieł o renesansowych inspiracjach i barokowych treściach, jak komplet „renesansowych” zydli zakupionych w 1844 roku przez jego ojca Aleksandra Potockiego.

Rodzinie Potockich Wilanów zawdzięcza również niezwykle efektowne meble nawiązujące techniką markieterii i formą do mebli barokowych, kupowane w celach ekspozycyjnych z myślą o apartamentach królewskich lub galeriach. Oprócz wspomnianych już dwóch par (*premiere partie* i *contre partie*) markietowanych szaf witrynowych (oszlonych) i półwitrynowych (oszlonych do połowy wysokości) z Apartamentów Królewskich i Galerii pałacu wilanowskiego przypisywanych warsztatowi z kręgu Nicolasa Sageota (1666–1731) oraz cennej toaletki Marii Kazimierzy z końca XVII wieku zestaw mebli markietowanych powiększył się w XVIII stuleciu o francuskie zegary konsolowe w szafkach i postumentach zdobionych tą techniką, z bogatymi, często figuralnymi okuciami mosiężnymi.

il. 14

1. Stół z blatem dekorowanym mozaiką *pietra dura*, Florencja XVII w.; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie;
2. Blat stołu z dekoracją *pietra dura*

61 Akwarele obecnie we Florencji, Galleria degli Uffizi, Gabinetto dei Disegni e Stampe; A.M. Giusti, *Pietre Dure. Hardstone in Furniture and Decorations*, London 1992, il. 26, 32, 35.

W XIX wieku coraz więcej warsztatów europejskich podejmowało się zdobienia wyrobów tą techniką. W pałacu wilanowskim najwięcej mebli markietowanych pojawiło się w drugiej połowie XIX wieku. Są to dwa duże zespoły mebli pochodzących z warsztatu paryskiego ebenisty Mathieu Béforta (zw. Béfort Jeune, 1813–1880) (il. 15.1–15.4).

il. 15

Komplet mebli dekorowanych markieterią. Warsztat Mathieu Béforta (Béfort Jeune); wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

W skład jednego zespołu wchodzi: jedna wysoka szafa dwudrzwiowa i trzy niskie szafki typu *appui*: dwie węższe z dwuskrzydłowymi drzwiczkami i jedna szersza z dwoma drzwiczkami jednoskrzydłowymi⁶². Powierzchnia mebli fornirowana jest mahoniem lub czernionym drewnem i markieterią w mosiężnych złożonych oprawach dekoracyjnych listewek z figuralnymi plaketami przedstawiającymi cztery pory roku. Dwie szafki z kompletu zostały poddane konserwacji, jedna z nich jest sygnowana w kilku miejscach na konstrukcji drewnianej BEFORT JEUNE i na brązach BEFORT JEUNE NE (il. 16).

il. 16

Komplet mebli dekorowanych florencką mozaiką *pietra dura*. Warsztat Mathieu Béforta (Béfort Jeune) (1813–1880); wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

62 W zespole tym: wysoka szafa nr inw. Wil.3035, szafki *d'appui* Wil.437, Wil.438 i Wil.436.

Drugi zestaw składa się z dwóch niskich szafek *appui* z herbami Pilawa Potockich oraz ze stołu-biurka⁶³. Szafki są fornirowane mahoniem i hebanem, zdobione wielobarwną wypukłą mozaiką *pietra dura* na czarnym marmurze, wmontowanym w jednoskrzydłowe drzwiczki, na szufladzie i w narożnikach. Rzeźbiarskie brzozy złożone z przedstawieniami masek Apolla, zwojami mięsistego akantu, rozetami i girlandami, zadziwiają bogactwem. Stół-biurko również jest fornirowany hebanem. Na blacie umieszczono owalną mozaikę florencką z bukietem kwiatów w otaczającej go barwnej bordiurze, ujętej mosiężną, płaską ramą z dekoracyjnym reliefem. Pozostałe partie blatu są intarsjowane różnymi gatunkami drewna tworzącymi kompozycje z motywami bukietów kwiatów w narożnikach. Pod nim na osi kargi znajdują się maski Bachusa, na krawędziach – mosiężne, złożone listwy dekoracyjne. Nasadę wygiętych esowato nóg zdobią półpostacie kobiet.

Wysoką klasę warsztatową wykazują dwie pary markietowanych postumentów – jedna, niższych z herbami Potockich na osi gzymsu koronującego, podobnie jak szafki z dekoracją *pietra dura*; drugą parę wyższych postumentów (bez herbów) dekoruje mistrzowska markieteria mosiądzem na szylkretowym tle. Te postumenty wchodziły w skład wyposażenia Sypialni Królowej. Dzisiaj wilanowska kolekcja mebli markietowanych liczy 38 obiektów i należy do najcenniejszych w Polsce.

W 1855 roku Potoccy sprowadzili do Wilanowa 13 pak mebli będących wyposażeniem ich pałacu w Petersburgu. Wśród nich znalazły się szafy biblioteczne dołączone do wyposażenia Biblioteki Wilanowskiej, mieszczącej się na piętrze prawego skrzydła. W tym samym roku nadeszły meble zakupione w Berlinie, a rok później sześć pak mebli zakupionych w Dreźnie, Wrocławiu, Wiedniu, sześć pak z Berlina i Paryża. W kolejnym, 1857 roku, przyjechały meble z Berlina, Petersburga i Paryża; w 1858 roku cztery paki z Berlina, różne przedmioty sztuki z Florencji i dziewięć skrzyń z Rzymu i Paryża⁶⁴. Dotychczas przebadana dokumentacja archiwalna nie wymienia szczegółowo zawartości przesyłek, prowadzone badania z pewnością uzupełnią te braki.

Wiele pojedynczych, dziewiętnastowiecznych mebli przechowywanych w magazynach muzeum to unikatowe artefakty pozostałe po rozbudowanych neorenesansowych, neobarokowych, neorokokowych czy eklektycznych kompozycjach dekoratorskich apartamentów mieszkalnych Augustostwa Potockich. Są to meble wykonane w większości przez współpracujących z Potockimi stolarzy.

63 Nr inwentarza wilanowskiego: stół-biurko Wil.433, dwie szafki Wil.434 i Wil.435.

64 Zakupy zagraniczne Potockich są obecnie przedmiotem odrębnego opracowania.

W dokumentach obok Cybulskiego pojawiają się nazwiska: Kroll (Król)⁶⁵, Ludwik Rumpf⁶⁶, Bogatko⁶⁷, Jan Trepte⁶⁸, Jan Schaczenbach⁶⁹, Marcinkowski (Marcinkiewicz)⁷⁰.

Ekspozycja zabytkowych wnętrz organizowanego po II wojnie światowej muzeum była skupiona na prezentacji siedemnastowiecznych wnętrz barokowych, osiemnastowiecznych klasycystycznych i dziewiętnastowiecznych empirycznych. Dekoracje z końca XIX stulecia traktowane były drugoplanowo bądź zostały usunięte, aby odsłonić wcześniejsze wersje. Meble z tego okresu straciły swój pierwotny kontekst. Dziś te pojedyncze egzemplarze mają szczególną wartość – jako jedyne dokumentują dekorację i wyposażenie apartamentów prywatnych, których wygląd nie był przedstawiany na ilustracjach w albumach, na rycinach czy pocztówkach, jak miało to miejsce w przypadku apartamentów królewskich czy galerii muzealnych.

Meble z kolekcji wilanowskiej dzięki inwencji trzech pokoleń rodziny Potockich są świadectwem przemian stylistycznych, jakie narzucały wprowadzane zmiany aranżacji wnętrz pałacu. Kolejne zmiany dekoracji pomieszczeń były podstawą do modernizacji wyglądu mebli w ramach przystosowania ich do nowej stylizacji całego wnętrza: zmieniano kolor stolarki i tkaniny pokrycia tapicerki, dostosowując do obić ściennych i zasłon. Niemodne meble, których nie można było poddać takim zabiegom, przenoszono do pomieszczeń podrzędnych lub innych skromniejszych rezydencji, zastępując je nowymi. Meble przenoszone do innych pałaców wносиły nowe wartości artystyczne w zmienianych aranżacjach istniejących tam apartamentów. Trwają badania archiwalne, które pozwolą w dużym przybliżeniu prześledzić historię zespołów mebli – od wstępnych projektów aranżacji po zmiany ich wizerunków i funkcji często już w innych rezydencjach należących do Potockich.

65 AGAD, AGWil, KGiKD, sygn. 580, s. 16, 19, 24, 29, 37, od sierpnia do grudnia 1847 roku był zatrudniany stolarz Król (Krol, Kroll).

66 „Kalendarzyk informacyjny na rok 1838”..., s. 91, Rumpf – Ludwik Rumpf, stolarz, pos. nr 90.

67 AGAD, AGWil, KGiKD, sygn. 515, s. 22, 26, od stycznia do lutego 1846 roku był zatrudniany stolarz Bogatko; *ibidem*, sygn. 580, s. 53, kwiecień 1848 roku wykonuje konserwację mebli; *ibidem*, sygn. 554, s. 4, 6, 24, w styczniu 1854 roku.

68 „Kalendarzyk informacyjny na rok 1838”..., s. 91, Trepte – Jan Trepte, stolarz, pos. nr 747.

69 Jan Schaczenbach, stolarz, w domu Zienieckich nr 2768 przy ul. Aleksandra („Kurjer Warszawski”, nr 25, 26 I 1845, s. 120). Wykonał roboty stolarskie w Pałacu Namiestnikowskim w czasie przygotowań do balu wydanego na cześć Aleksandra II w roku 1856; *Sprawozdanie z czynności komitetu, który zajmował się urządzaniem balu danego z powodu przybycia najjaśniejszego pana do Warszawy przez szlachtę w Pałacu Namiestnikowskim dnia 14/26 maja 1856 r.*, Warszawa 1856, s. 117–120.

70 AGAD, AGWil, KGiKD, sygn. 291, s. 19, Marcinkowskiemu stolarzowi za pulpit do mszału; *ibidem*, s. 54, sierpień 1878 roku „Marcinkowskiemu stolarzowi na robotę szaf do pokoi chińskich”. Był zatrudniony przez Aleksandrę Potocką do marca 1880 roku.

Z racji ograniczonego miejsca nie można poruszyć tu wszystkich wątków budowania kolekcji mebli wchodzących w skład kolejnych aranżacji wnętrza pałacu wilanowskiego, wielu jej elementów godnych szczególnego omówienia. Dlatego artykuł ten zaledwie sygnalizuje ważne dla tego miejsca zjawiska kształtowania się kierunków estetycznych, indywidualnych dla każdej epoki, ściśle związanych z intencją właścicieli i ich kreacją odmiennego wizerunku Wilanowa.

BIBLIOGRAFIA

Materialy archiwalne z zasobów

Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD)

- Archiwum Gospodarcze Wilanowskie (AGWil.), Allegata Kasowe
- Archiwum Gospodarcze Wilanowskie (AGWil.), Biuro Interesów Ogólnych Aleksandra hrabiego Potockiego
- Archiwum Gospodarcze Wilanowskie (AGWil.), Zarząd Pałaców, Muzeum i Parków Wilanowskich, 1826–1939 i b.d. (ZPMiPW)
- Archiwum Gospodarcze Wilanowskie Anteriora (AGWil. Ant.)
- Archiwum Gospodarcze Wilanowskie, Kasa Generalna i Kasa Domowa (KGiKD)
- Archiwum Publiczne Potockich (APP)

Publikacje

Drexlerowa A. M., *Wystawy wytwórczości w Królestwie Polskim*, Warszawa 1999.

Giusti A.M., *Pietre Dure. Hardstone in Furniture and Decorations*, London 1992.

Geiß M., *Zinkguss-Ornamente nach Zeichnungen von Schinkel, Stüler, Strack, Persius, Schadow, Knoblauch, Stier und Anderen, so wie Statuen und Sculpturen nach antiken und modernen Modellen ausgeführt und gegossen in der Zinkgießerei für Architektur...*, Berlin 1863.

Haase G., *Kunstgewerbemuseum Dresden Schloss Pillnitz*, Dresden 1995.

„Kalendarzyk informacyjny na rok 1838”, wydany przez J. Kaczanowskiego, Warszawa 1838.

Katalog wystawy starożytności i przedmiotów sztuki 1856 urządzona w Pałacu JW. hr. Augustostwa Potockich w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu na korzyść Domu Schronienia Opieki Najświętszej Maryi Panny, Warszawa 1856.

Kopplin M., *Chinois. Dreźdeńska sztuka lakiernicza w pałacu wilanowskim*, współudz. A. Kwiatkowska, Warszawa 2006.

Kwiatkowska A., *Toaletka królowej Marii Kazimierzy*, Warszawa 2008.

Nowicki P.T., *Heurichowie, ebeniści warszawscy*, „Art & Business. Gazeta Aukcyjna”, 9 (84), 1997, nr 3, s. 29–30.

Polanowska J., *Stanisław Kostka Potocki. Twórczość architekta amatora*, Warszawa 2009.

Sprawozdanie z czynności komitetu, który zajmował się urządzeniem balu danego z powodu przybycia najjaśniejszego pana do Warszawy przez szlachtę w Pałacu Namiestnikowskim dnia 14/26 maja 1856 r., Warszawa 1856.

Skimborowicz H., Gerson W., *Willanów. Album. Zbiór widoków i pamiątek oraz Kopje z obrazów Galeryi Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów określonych przez H. Skimborowicza i W. Gersona*, Warszawa 1877.

SPIS ILUSTRACJI

- s. 83 *Sala Muzeum Zwana, za: Łazienki i Wilanów*, XIX/XX w. (?); nr inw. biblioteki Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie: B2897
- s. 90 1–4. Dwie pary szaf markietowanych *premiere partie* i *contre partie* bliskich wyrobom warsztatu Nicolasa Sageota; nr inw. Wil. 3093 i Wil.3094 oraz Wil.3091 i Wil.3092; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Wojciech Holnicki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
- s. 91 1 i 3. Toaleta królowej Marii Kazimiery; nr inw. Wil. 323–327; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Wojciech Holnicki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; 2. Pierwzór markietowanej dekoracji wieka szkatułki, fragment obrazu Francesca Albaniego (1578–1660) *La toilette de Vénus*, olej, płótno, 202 x 252 cm; wł. Musée du Louvre, INV 9; © Photo RMN – Hervé Lewandowski
- s. 94 1. Stolik do robót ręcznych, mahoń, Francja przed 1802 r.; nr inw. Wil.954, pamiątka pobytu księstwa d'Angoulême w Wilanowie w 1802 r.; © Agnieszka Indyk, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; 2. Stolik, Wil.954, kartka z pamiątkową adnotacją w szufladzie stolika; © Wojciech Holnicki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie 3. Grafika dekorująca blat stolika, Wil.954; © Zbigniew Reszka, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
- s. 96 A. Gryglewski, *Wnętrze sypialni królewskiej w Wilanowie*, wł. Muzeum Narodowe w Warszawie; na obrazie widoczny kabinet, wg tradycji dar Innocentego XI dla Jana III przekazany po zwycięstwie pod Wiedniem w 1683 r., zaginiony w 1940, nr inw. MP184; wł. Muzeum Narodowe w Warszawie; fot. Piotr Ligier
- s. 97 1–3. Szkatuła zdobiona mozaiką *pietra dura*, Florencja XVII w.; nr inw. Wil.328; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Agnieszka Indyk, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
- s. 99 1. Zydyl, Giovanni Maria Nosseni, ok. 1850; wł. Staatlichen Kunstsammlungen Dresden, Schloß Pillnitz © Staatlichen Kunstsammlungen Dresden; 2–3. Jeden z kompletu 6 zydl, Drezno, przed 1844, nr inw. Wil.3904 – Wil.3909 (na fot. Wil.3904); wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Agnieszka Indyk, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

- s. 100 1. Wincenty Kasprzycki, Biblioteka Wilanowska, 1837 r. (kopia zainicjowanego rysunku wykonana w 1933 r. przez Lidę Rumianzew), neg. 24694; wł. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk; fot. H. Poddębski. 2. Willibald Richter, *Dawna Sala uczt króla Jana III*, przed grudniem 1832 r.; nr inw. MNW 129881; wł. Muzeum Narodowe w Warszawie; © Muzeum Narodowe w Warszawie
- s. 102 1. Fotel z kompletu mebli z warsztatu braci Heurich, Warszawa, 1841; nr inw. Wil.2704; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Agnieszka Indyk, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie 2. Willibald Richter, *Sala Biała w Pałacu w Wilanowie* z widocznym kompletem mebli z warsztatu braci Heurich, po 1841 r.; nr inw. MNW 129827; wł. Muzeum Narodowe w Warszawie; © Muzeum Narodowe w Warszawie; 3–4. Projekty mebli sygnowane przez Heuricha, AGAD, AGWil., Biuro Interesów Ogólnych Aleksandra hrabiego Potockiego, sygn. 50, s. 17–18
- s. 104 1. Projekt Friedricha Augusta Stülera (1800–1865), za: M. Geiss, *Zinkguss-Ornamente*, Berlin 1849, z. 20, tabl. IV, nr 4; SPSG, GK II (9) B 100; wł. Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin Brandenburg; © Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg, Photographer: SPSG; 2. Mebel z Galerii Obrazów, Warszawa, po 1844; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; 3. Fotografia mebla z Galerii Obrazów; nr inw. 1-U-7531-28, Narodowe Archiwum Cyfrowe; © Domena publiczna; 4. *Widok na galerię wielką obrazów, z gabinetem przed galerią w Wilanowie*, rys. Maszyński, ryt. Malinowski, za: H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów. Album. Zbiór widoków i pamiątek oraz Kopje z obrazów Galerii Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów określonych przez H. Skimborowicza i W. Gersona*, Warszawa 1877, s. 36; © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; 5–6. Meble z Galerii Obrazów, Warszawa, po 1844; nr inw. Wil.3207 (© Agnieszka Indyk, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie) i Wil.975 (© Zofia. Błażejewska, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie)
- s. 106 Projekty mebli zamówionych przez Aleksandra Potockiego w warsztacie Davida Heins w 1840 r., AGAD, AGWil., KGiKD, sygn. 188, s. 143, 146; © Domena publiczna
- s. 107 Rycina przedstawiająca pierwotny wygląd „Biuorka Jabłonowskiego”, XVII w., za: H. Skimborowicz, W. Gerson, *op. cit.*, s. 6; © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
- s. 108 Szkatuła dekorowana *pietra paesina*, Augsburg XVII w.; nr inw. Wil.321; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Wojciech Holnicki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
- s. 109 Stół z blatem dekorowanym mozaiką *pietra dura*, Florencja XVII w.; nr inw. Wil.885; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Agnieszka Indyk, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
- s. 110 Komplet mebli dekorowanych markieterią, warsztat Mathieu Béforta (Béfort Jeune) (1813–1880); nr inw. Wil.437 (fot. Zbigniew Reszka), Wil.3035 (fot. Bożena Seredyńska), Wil.438 (fot. Agnieszka Indyk),

Wil.436 (fot. Bożena Seredyńska); wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

- s. 111 Komplet mebli dekorowanych florencką mozaiką *pietra dura*, warsztat Mathieu Béforta (Béfort Jeune) (1813–1880); nr inw. Wil.433, Wil.434, Wil.435; wł. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie; © Wojciech Holnicki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

ANNA KWIATKOWSKA

historyk sztuki, starszy kustosz z 44-letnim stażem pracy w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie (w latach 1992–2005 na stanowisku kierownika Działu Sztuki); opiekun kolekcji zegarów i mebli. Autorka publikacji na temat medali, mebli, saskich *chinoiserie*, karet, zegarów, historii kolekcjonerstwa Stanisława Kostki Potockiego. Zajmuje się źródłami archiwalnymi działalności kulturotwórczej właścicieli Wilanowa.

Opracowanie wykonano w ramach prac statutowych muzeum

Kontakt: akwiatkowska@muzeum-wilanow.pl

Copyright ©: 2019 Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.
All rights reserved.